

ВІДДІЛ КЛАСИЧНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Як відомо, першими напрямками діяльності створеного в 1926 р. Інституту Тараса Шевченка (нині – Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України), 90-річчя з дня заснування якого відзначаємо, були три основні: збір рукописів та друкованих матеріалів, що стосуються життя і творчості Шевченка, наукове вивчення творчості поета, дослідження української літератури XIX століття. На цій основі виникли й відповідні перші підрозділи Інституту, знані далі як відділ рукописів, відділ шевченкознавства та відділ української літератури. Перші два певний час базувались у Харкові, третій – із самого початку функціонував у Києві як філіал Інституту.

У 1920–1930-х роках на всіх трьох ділянках роботи яскраво заявила себе когорта фахових і талановитих дослідників, імена яких здебільшого, з відомих причин, у повний голос зазвучали переважно уже в роки незалежності. Серед них – шевченкознавці та дослідники класичного періоду українського письменства: О. Дорошкевич, перший керівник відділу літератури XIX ст., І. Айзеншток, Б. Якубський, А. Шамрай, Б. Навроцький, П. Филипович, М. Плевако, Мих. Новицький, О. Білецький, П. Петренко, Є. Кирилук та ін.

Старші віком співробітники сьогоденного відділу класичної української літератури мали щасливу нагоду спілкуватися чи й разом працювати з поколінням літературознавців, зусиллями яких, починаючи з кінця 1950-х років, у 1960–1970-х роках наука про літературу справді відродилася, набула відносно об'єктивності й академізму. Серед представників цього покоління бачимо, як живих, незабутніх Євгена Кирилюка, Олексу Засенка, Миколу Сиваченка, Євгена Шаблювського, Павла Федченка, Арсена Каспрука, Бориса Деркача, Михайла Бернштейна, Миколу Грицюту, Олексія Гончара, Федора Погребенника, Ніну Калениченко, Михайла Яценка, Ростислава Міщука. Багато в чому завдяки їх діяльності дослідження української класичної літератури стало однією з провідних ділянок літературознавства, української гуманітаристики. Наступним часам вони залишили чудові зразки широти наукового мислення, докладного знання текстів, глибини й виваженості аналізу, сміливості узагальнення...

Рівно десять років тому вийшла у світ друга, завершальна книга «Історії української літератури XIX століття» у двох книгах за редакцією М. Г. Жулинського (К., 2005 – 2006), що була доопрацьованим, аналітично підсиленним варіантом однойменного видання, здійсненого у трьох книгах у 1995 – 1997 роках за редакцією М. Яценка. Для відділу класичної української літератури, що готував ці видання, двокнижжя 2005 – 2006 років стало немовби новою відправною точкою, плацдармом, здобувши який, колектив намітив нові рубежі в науковому освоєнні спадщини українського письменства XIX – початку XX ст.

На порядок дня можна було висунути і з прирощенням нового знання з'ясувати проблеми становлення української літератури кінця XVIII – XIX ст. як літератури нового типу, зв'язку літературного розвитку з національно-культурним і національно-визвольним рухом, природу художності українського класичного письменства. Певною відповіддю на ці завдання була робота відділу в 2009 – 2013 роках над плановою темою «Українська література класичного періоду: тенденції художнього розвитку, питання національної самобутності». Окрім публікації ряду статей і розвідок за авторством співробітників відділу, одним із підсумків виконання цієї теми стала колективна монографія «Українська література XIX – початку XX століття: художнє слово у поступі нації» (К., 2014). У ній у ролі авторів узяли участь всі без винятку співробітники відділу та кілька науковців з-поза меж відділу й Інституту, з якими відділ підтримує творчі наукові стосунки.

Зазначена книжка «Українська література XIX – початку XX століття: художнє слово в поступі нації» присвячена пам'яті Ольги Камінчук (1970 – 2013), доктора філологічних наук (2011), талановитої дослідниці, що передчасно пішла з життя. Свою новаторську монографію – «Художній дискурс української поезії кінця XIX – початку XX ст.» (К., 2009) – О. Камінчук долучила до попередньої – «Поетика

української романтичної лірики: Проблеми просторової організації поетичного тексту” (К., 1998); питанням розвитку української поезії класичної доби присвячено й понад шість десятків статей дослідниці, опублікованих у різних наукових виданнях.

До здобутків відділу, надбаних протягом останнього десятиріччя, варто залучити участь у важливих наукових та видавничих проектах міжінститутського, загальноакадемічного рівня. Так, у 2008 – 2011 рр. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка та Львівське його відділення (тепер – Інститут Івана Франка) видали чотири Додаткові томи (тт. 51 – 54) до Зібрання творів Івана Франка у 50-ти томах (голова Редколегії Додаткових томів – академік НАН України М. Жулинський). З них том 52-й, що містить оригінальні й перекладні поетичні твори Франка, які свого часу не увійшли до 50-томника, готувався безпосередньо в Інституті літератури; редактором та основним співупорядником виступив М. Бондар, серед інших певну упорядницьку роботу виконали співробітники Інституту Л. Каневська та Л. Чернишенко. Інститут літератури долучений був і до здійснення великого науково-культурного проекту – видання “Історії української культури” в 5-ти томах, відповідаючи за підготовку її 5-го тому (вийшов у 4-х книгах; головний редактор – М. Жулинський). М. Бондар – автор об’ємного нарису “Українська літературна творчість” у другій книзі четвертого тому “Історії української культури” (К., 2005; том присвячено культурному розвитку України в XIX ст.) та нарису “Українська культура на переломі епох (кінець XIX ст. – 1920)” у першій книзі п’ятого тому (К., 2011). Участь М. Бондаря в підготовці “Історії української культури” в 5-ти томах (дев’яти книгах) як автора вищеназваних робіт і заступника головного редактора та відповідального секретаря 5-го тому цієї “Історії...” відзначена Державною премією України в галузі науки і техніки 2014 р. М. Бондар також автор цілої низки статей, вміщених у “Шевченківській енциклопедії”.

З 2014 р. відділ працює над плановою науковою дослідною темою “Формування визначальних рис нового українського письменства в контексті суспільно-історичного, національно-культурного та мистецького розвитку XIX – початку XX ст.”. Колектив науковців бачить тут своїм завданням встановлення характеристик української літератури зазначеного періоду як літератури нового (новочасного) типу, розгляд їх формування із врахуванням нерозривного зв’язку літературного поступу та тенденцій суспільно-історичного розвитку, явищ національно-культурного й мистецького життя.

Робота співробітників відділу, розгорнута сьогодні, засвідчує слушність такої постановки проблеми, обіцяє плідні результати.

Доктор філологічних наук Л. Мороз, авторка першої в Україні часів незалежності монографії про драматичну творчість Володимира Винниченка, у полі наукового розгляду тримає практично весь масив української драматургії другої половини XIX – початку XX ст., крім цього – розвиток і взаємовпливи розмітих літературних напрямів і течій кінця XIX – початку XX ст.; також як науковий редактор доводить до повної готовності один із томів “Історії української літератури”.

Доктор філологічних наук Л. Скупейко сьогодні чи не найбільш авторитетний знавець творчості Лесі Українки. Відомою є його монографія “Міфопоетика “Лісової пісні” Лесі Українки” (К., 2006, доповнене перевидання – К., 2014), два збірники статей – “Постаті і тексти (з історії української літератури)” (К., 2007) та “Апология особистості (статті про Лесю Українку)” (К., 2015). Почавши свій науковий шлях як автор монографії про теоретичні погляди Франка, Л. Скупейко й далі досліджує творчість письменника (зокрема, виступає редактором та одним зі співавторів тому “Історії української літератури”, присвяченого І. Франку) та українську естетику й літературну критику першої половини XIX ст.

Знаний дослідник імпресіонізму в українській літературі, автор трьох книг на цю тему, виданих у 1995 – 2003 рр., доктор філологічних наук Ю. Кузнецов протягом останнього півтора десятиліття багато уваги приділяє питанням філософії та педагогіки, відомим є його виступ на Всесвітньому філософському конгресі 2004 р. з доповіддю “Філософія підручника”. У 2010 р. Ю. Кузнецова було обрано академіком Академії педагогічних наук України. Останні з опублікованих статей науковця – розгляд української прози кінця XIX – початку XX ст. з позицій новітнього психоаналізу.

Поглиблене дослідження творчої спадщини Марка Вовчка, М. Старицького та Б. Грінченка здійснює провідний науковий співробітник Н. Левчик, готуючи нарис про життя і творчість останнього з названих письменників.

Праця над масштабними проектами, культивована в Інституті літератури, вимагає докладного знання літературного фактажу, вміння узагальнити літературні явища. Поряд із дослідниками, поименованими вище, це своїми текстами успішно доводить і молодше покоління науковців відділу. Багаті художніми фактами, хронологічно великі масиви творчості беруть як об'єкт дослідницького вивчення кандидати філологічних наук Г. Гаджилова та Н. Бойко, відповідно – драматургію та прозу другої половини XIX ст. Обидві дослідниці підготували тексти перших своїх монографій. З цікавими статтями про творчу діяльність драматургів західноукраїнського регіону XIX ст. виступає молодший науковий співробітник О. Добродомова.

Нещодавно в колектив відділу влилася молодший науковий співробітник О. Блик, захистивши кандидатську дисертацію “Харківська школа романтиків в українському історико-літературному процесі першої половини XIX ст.” (2016).

Рік, що минає, додав свій внесок у здобутки відділу.

Щойно у видавництві “Наукова думка” вийшла друком монографія працівниці відділу, молодшого наукового співробітника О. Матвєєвої “Щоденник Володимира Винниченка: Художньо-онтологічні моделі”, написана на матеріалі кандидатської дисертації. Молодий науковець працює нині над вивченням української прози початку XX ст.

У цьому ж таки видавництві виходить у світ у 2016 р. третій том нової академічної “Історії української літератури” – грандіозного наукового проекту, запланованого на 12 томів (керівник проекту – голова редколегії 12-томника академік НАН України Віталій Дончик). Третій том (наукові редактори – Микола Бондар та Юрій Кузнецов) має предметом розгляду період українського письменства кінця XVIII ст. (вихід перших трьох частин “Енеїди” І. Котляревського) – перших десятиріч XIX ст. Авторами розділів виступають працівники відділу М. Бондар, Л. Мороз, Ю. Кузнецов, співробітник Інституту літератури Л. Каневська (донедавна ще член колективу відділу), колишні працівники відділу Є. Нахлік та І. Лімборський, співробітник Інституту, завідувач відділу слов'янських літератур П. Михед.

Успадкувавши, сподіваємось, все краще, що було в попередніх інститутських “Історіях...”, насамперед ґрунтовну теоретичну базу (у концептуальному витрактуванні напрямів, жанрів, стилів, способів нарації), цей том супроти аналогічних видань, досі здійснених, вирізняється, гадаємо, чіткішою структурованістю, намаганням впровадити елементи найновіших літературознавчих підходів. Після досвіду видання багатьох “Історій...” (як наших інститутських, так і вузівських) звучатиме майже неймовірно, але одна з основних прикмет третього тому – розширення загальної бази літературних фактів, узятих до розгляду. Так, у третьому томі в розділах, присвячених поезії, поряд із творчістю добре знаних І. Котляревського, П. Гулака-Артемовського, Л. Боровиковського, О. Шпигоцького, Є. Гребінки, звернуто увагу на явища досі малознані або зовсім не знані; у раніше виданих “Історіях...” не заявлені, такі, приміром, як поезія Григорія Тарковича, україномовні вірші російських поетів Лук'яна Якубовича та Олексія Кольцова, підписаний криптонімом вірш, друкований у московській газеті “Молва”, анонімні поеми “Варшава”, “Кочубей”, “Маруся”, написана українською мовою поема чиновника Рудкевича “Скорбь киевлян о потері Магдебургского права”; в український літературний процес, що став об'єктом дослідження в цьому томі, ґрунтовно вписано творчість таких поетів, як Василь Довгович, Павло Білецький-Носенко, Тимко Падура. Істотне розширення фактичної бази розгляду української літератури, здійснене в цьому томі, заповідає можливість додання нових штрихів в окреслення жанрової системи літератури, багатше деталями бачення розвитку художніх напрямів і течій цього часу, серед яких провідними виступали романтизм та ранні форми реалізму, зокрема реалізм, знаний як просвітницький, на маргінесі – елементи натуралізму.

Серед основних сьогоднішніх завдань відділу, робота над якими активізована, – створення колективної монографії як одного з підсумків розробки дослідницької теми, а також спільна науково-видавнича підготовка трьох чергових томів “Історії української літератури”.

Микола Бондар

